CUDES JOURNAL
CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

Şahin, Ö. & Şiriner, İ. (2021). Covıd-19 Pandemi Sürecinde Merkez Bankaları Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 4(2), 106-118.

Research Article

Covıd-19 Pandemi Sürecinde Merkez Bankaları Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi

Comparatıve Analysıs Of Central Banks Polıcıes Durıng The Cıvıd-19 Pandemıc Process

Ömer ŞAHİN
Batman Üniversitesi
amarsahin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6812-2069

Prof. Dr. İsmail ŞİRİNER
Batman Üniversitesi
E-posta: sirineri@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4647-2252

DOI: 10.37154/cudes.2021.36

ArticleInfo

Received: 26.10.2021
Accepted: 30.11.2021

Keywords: Central Banks, COVID-19, Monetary Policies

Abstract

The COVID - 19 pandemic has become global, spreading rapidly around the world in the first quarter of 2020 after it appeared in China in December 2019. In order to prevent the spread of the epidemic, the decision to restrict social life as well as economic life has negatively affected. Various monetary measures have been implemented to mitigate the negative impact on economies. In this study, the similarities and differences of monetary policies implemented by selected central banks (TCMB, ECB, FED, BCB, SARB) are positioned and a comparative analysis of the impact of these policies on their economies is carried out. Selected central banks have implemented monetary policy, provided credit flows and strengthened the monetary transmission mechanism to keep the real sector, which is more negatively affected by the real sector, alive. It has been concluded that the policies implemented and the central banks selected have reduced the economic stress in the markets in the short term by taking quick and large-scale measures against the pandemic.

Makale Bilgisi

Geliş: 26.10.2021
Onay: 30.11.2021

Anahtar sözcükler: COVID-19, Merkez Bankaları, Para Politikaları

Öz

COVID-19 pandemisi, 2019 Aralık ayında Çin'de ortaya çıkmasının ardından 2020 yılının ilk çeyreğinde dünya geneline hızla yayılarak küresel hale gelmiştir. Salgının yayılmasını önlemek adına kısıtlama kararlarının alınması sosyal yaşamın yanında ekonomik yaşamı da olumsuz etkilemiştir. Ekonomiler üzerinde oluşan olumsuz etkiyi hafifletmek için çeşitli parasal önlemler uygulanmıştır. Bu çalışmada, seçili merkez bankaların (TCMB, ECB, FED, BCB, SARB) uyguladıkları para politikaların benzerlikleri ve farklılıkları konumlandırılmış ve bu politikaların ekonomileri üzerindeki etkisinin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Seçili merkez bankaları uyguladıkları para politikası ile daha çok olumsuz etkilenen reel sektörü canlı tutmak için kredi akışları sağlanmış ve parasal aktarım mekanizması güçlendirilmiştir. Uygulanan politikalar ile seçili merkez bankaları pandemiye karşı hızlı ve büyük ölçekli önlemler alarak piyasalardaki ekonomik stresi kısa vadede azalttıkları sonucuna ulaşılmıştır.

1. GİRİŞ

Çin'in Vuhan Eyaletinde 2019'un Aralık ayında başlayan Koronavirüs, salgınlar tarihinin adeta bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Nihayetinde toplumlar farklı zamanlarda da demografik, iktisadi ve siyası yıkım yaratan pek çok başka salgınla uğraşmıştır (Çaycı & Çevik, 2021, s. 33). 13 Ocak 2020'de tanımlanmış ve salgının bölgede bulunan hayvan pazarında ortaya çıktığı tespit edilmiş ve insandan insana hızlı bir şekilde bulaşarak kısa sürede diğer dünya ülkelerine sıçramıştır (T. C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu esnada ülke yönetimleri sokağa çıkma yasakları, toplantı yasakları seyahat yasakları, okulların kapatılması gibi çeşitli kısıtlamalara gitmiştir. COVID-19 iletimini yavaşlatmak için alınan etki azaltma ve kısıtlama önlemleri sosyal yaşamın yanında ekonomik yaşamı da neredeyse durma noktasına getirmiştir (WHO,2020). Bu noktada, salgın sürecinde durma noktasına gelen ekonomiyi tekrar canlandırmak adına merkez bankaları çeşitli uygulamaları faaliyete geçirmişlerdir (TCMB,2020a).

Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye kırılgan beşli olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde adlandırılmalarının nedenleri arasında enflasyonlarının yüksek, büyümelerinin düşük, dış açıklarının fazla ve sıcak paraya bağımlı olmaları yer aldığı için bu ülkeler ABD Merkez Bankası olan FED'in politikalarından yüksek düzeyde etkilenmektedir (Eğilmez, 2018). Bundan dolayı bu araştırmada TCMB'nin yanında politikalarından etkilendiği için FED, aynı grupta bulunduğu için aralarından rastgele seçilen Brezilya'nın Merkez Bankası olan BCB ve Güney Afrika'nın Merkez Bankası olan SARB incelenecektir. Ayrıca bu bankalara ek olarak Avrupa Merkez Bankası'na (ECB) bakılacaktır. ECB'nin seçilmesinin nedeni Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında olan ticaret hacminin yüksek olmasıdır. 2020 verilerine göre Avrupa Birliği ülkeleriyle olan genel ihracat içindeki payı %47,91 ve genel ithalat içindeki pay %35,94 olarak gerçekleşmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

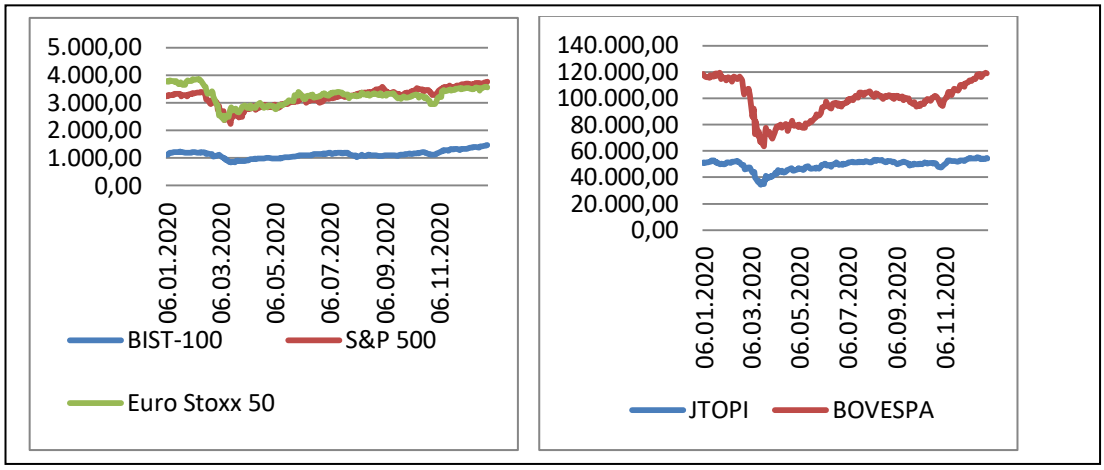
Bu çalışmanın amacı, seçili olan merkez bankaların COVID-19 pandemisine karşı faaliyete geçirdikleri önlemlerin analiz edilerek ekonomileri (Türkiye, Euro Bölgesi, ABD, Güney Afrika, Brezilya) üzerindeki yansımalarını incelemektir. Bu amaçla, ilk olarak seçili merkez bankaların pandemi sürecinde genel olarak uygulamaya aldıkları önlemlerin neler olduğunu ortaya koyup, akabinde seçili ülke/bölge merkez bankalarının faaliyete geçirdikleri politikaların etkisini karşılaştırmalı olarak analizini yapmaktır.

2. COVID-19 PANDEMİSİNİN EKONOMİK ETKİLERİ

Salgın ve onu takip eden kısıtlama önlemleri ile beraber entegre olmuş küresel ekonominin arz ve talep yönleri olumsuz etkilenmiştir. Bu yüzden önceki salgınların ekonomi üzerindeki etkileri COVID-19 salgını için yeterli seviyede rehberlik gösterememektedir. Bu durum belirsizliği arttırmasının yanında yatırımcı ve tüketici güvenini zedelemiştir (FSB, 2020). Küresel doğrudan yabancı yatırım oranları 2020 yılında bir önceki yıla göre % 42 düşüş göstermiştir. Bu düşüş ise 2008-2009 finansal krizden bile daha düşük olmuştur (UNCTAD, 2021). Tüketiciler ise psikolojik ve ekonomik faktörlerden dolayı kendilerini güvenceye alarak salgın sürecinde tüketim alışkanlıklarını değiştirmişlerdir (Torun Kayabaşı, 2020). Karantina sırasında üretim, tüketim, yatırım ve perakende satışlara yönelik oluşan küresel düşme eğilimi, e-ticaretin daha az gelişmiş olduğu ülkelerde tüketimin daha fazla bozulmasına neden olmuştur (Cinel, 2020). Pandeminin gidişatı, süresi, büyüklüğü ve etkisi hakkındaki aşırı belirsizlik, iş ve yatırım kayıplarına yol açabilecek iş ve tüketici güvenini ve finansal koşulları sıkılaştıran bir kısır döngü oluşturabilir (Chudik vd. 2020).

Tüketiciler ve firmalar arasında oluşan panik olağan tüketim kalıplarını bozmuş ve pazar anormallikleri meydana gelmiştir. Küresel finans piyasaları bu duruma duyarlı olmuş ve böylece küresel hisse senedi endeksleri düşüş göstermiştir (McKibbin & Fernando, 2020). Grafik 1'de seçili ülke ve bölgede COVID-19 pandemisinin baş göstermesiyle BİST 100, S&P 500, BOVESPA, Euro Stoxx 50 ve JTOPI endekslerinde 2020 yılının Şubat ortası ile Mart ortası arasında paralel bir şekilde sert düşüş yaşanmış ve sonrasında hızlı bir şekilde toparlanmıştır. Borsa endekslerinin sert bir şekilde düşmesinin ve sonrasında hızlı bir şekilde toparlanmasının nedenleri; borsa fiyatlamasının geleceğe dönük olması, salgının daha önce benzeri görülmemiş olması ve aşırı tepki hipotezi olarak gösterilebilir (Şenol, 2020). Yapılan bazı tahminlere göre, faiz oranlarındaki düşüş, ABD ve Euro Bölgesi'ndeki borsa üzerindeki toparlanma, sırasıyla yaklaşık yarısı ve beşte biri kadarı olmuştur (Avalos & Xia, 2020).

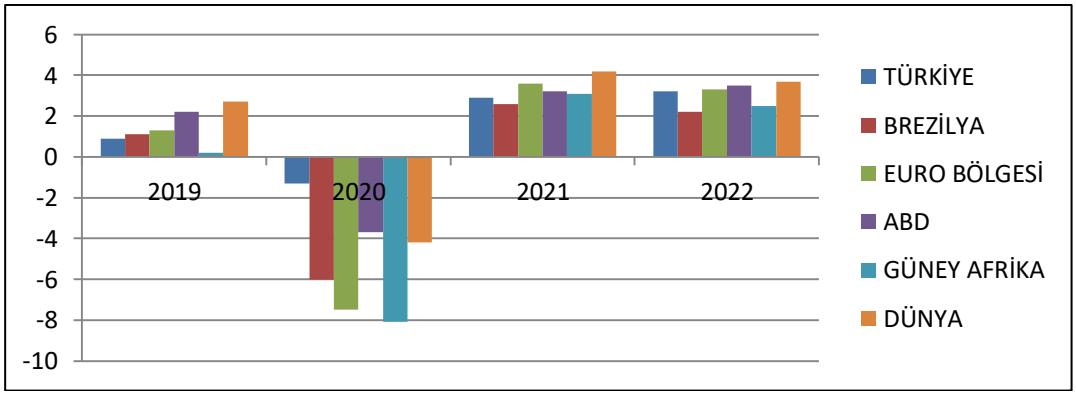
Grafik 1. Pandemi sürecinde seçili ülkelerin/bölgenin hisse senedi piyasa endeksleri

Kaynak: (Investing, 2021a)

Farklı ekonomilerin sergilediği performansları karşılaştırmak için kullanılan ana kriterler arasında ekonomik büyüme oranı bulunmaktadır. Bir ekonomide kayıtların iyi tutulması halinde hesaplanan yıllık büyüme oranları hizmet ve mal üretme faaliyeti üzerindeki değişimi ortaya koymaktadır (Şiriner & Doğru, 2005). Grafik 2.'ye göre salgının etkin olduğu 2020 yılında yıllık büyüme oranları negatif yönde değişim göstererek yüksek derecede hizmet ve mal üretme faaliyeti olumsuz etkilendiği söylenebilir. Dünya yıllık büyüme oranına da bakıldığında aynı durum söz konusudur.

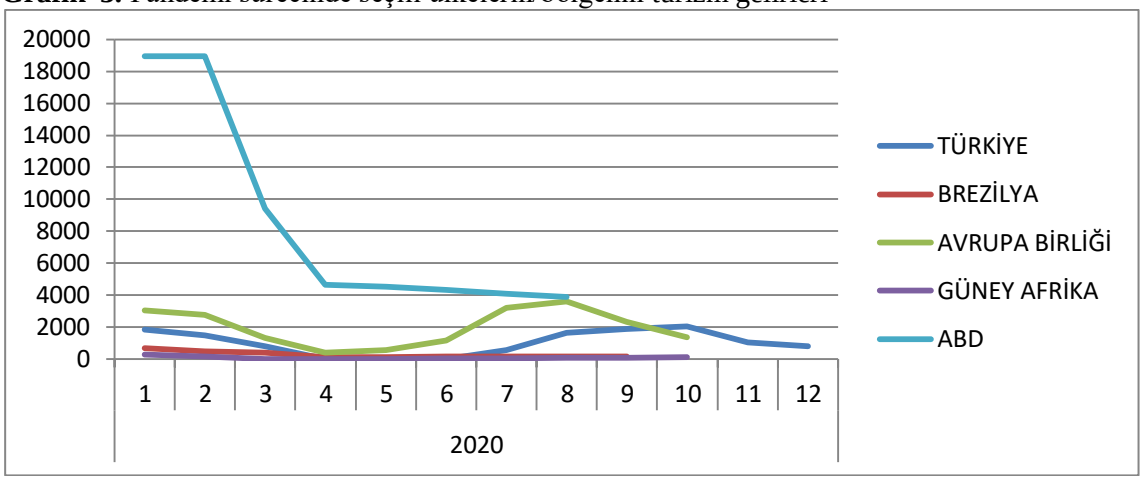
Grafik 2. Pandemi sürecinde seçili ülkelerin/bölgenin gerçek GSYH tahmini (%)

Kaynak: (OECD, 2021)

Krizde olan havacılık sektörü için 2020 yılında net kayıp 118,5 milyar dolar olarak beklenmektedir. Ayrıca 2020 yılında yolcu talebinde %66 düşüş gerçekleşmiştir (IATA, 2020). Bu durum turizm sektörünü büyük ölçüde olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Uluslararası turist gelişleri (geceleme ziyaretçileri), yaygın bir şekilde yapılan seyahat kısıtlamaları ve büyük ölçüde talebin düşmesi nedeniyle bir önceki yıla göre 2020 yılında %74 düşmüştür (UNWTO,2021). Grafik 3'te birinci çeyrekte yüksek olan gelirler mart ayı itibariyle yapılan kısıtlama önlemleriyle ikinci çeyrekte gelir seviyesi yaklaşık sıfıra yakın olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3. Pandemi sürecinde seçili ülkelerin/bölgenin turizm gelirleri

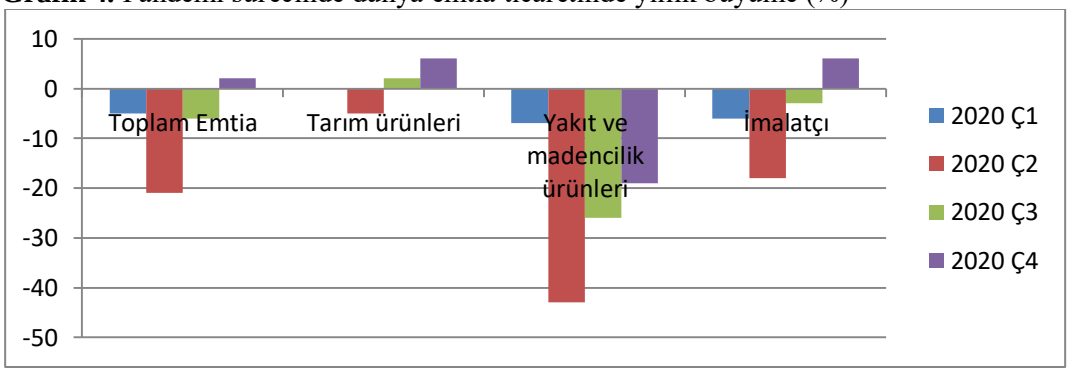
Kaynak: (Trading Economics, 2021), (CEİC,2020a)

Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, COVID-19 pandemisini kontrol altına almak için malların taşınmasında ulaşıma dayanan hizmetlerin yanı sıra emeğin yurtiçi ve yurtdışı hareketini kısıtlayan önlemler uygulamışlardır. Bu faktörlerin olumsuz etkilenmesiyle gıda tedarik zincirinin lojistiğinde aksama meydana getirmiş; gıda ve tarımsal girdilerin sevkiyatını engellemiştir (FAO, 2020). Bununla kalmamış; gıda tedarik zincirlerinin tüm aşamalarında şoklar oluşturmuştur. Tüm sektörler ve ürünler bu durumdan eşit bir şekilde etkilenmemiş ve tedarik zincirinin farklı aşamalarında kesintiye uğramıştır (OECD, 2020).

Dünya Ticaret Örgütü'nün tahminine göre, dünya emtia ticaret hacmi 2020 yılındaki % 5,3 düşüşten sonra 2021 yılında %8 artarak salgından dolayı 2020 yılında ikinci çeyrekte dibe vuran çöküşün ardından 2021 yılında toparlanması beklenmektedir (WTO,2021). Grafik 4'e göre; Yakıt ve madencilik ürünleri hariç 2020 yılında son çeyreğe doğru toparlanma meydana gelmiştir. 2020 yılının ikinci yarısında yakıt ve madende toparlanma gerçekleşse de bu toparlanma zayıf kalmıştır. Tarım ürünleri pandemiden fazla etkilenmemiştir.

Petrol ve metal fiyatları nispeten düşük olmasına rağmen, düşüşün altında yatan temel itici faktörlerde önemli farklılıklar vardır (Arezki & Matsumoto, 2015). Petrol fiyatlarının metal fiyatlarından daha fazla düşmesinin nedenleri arasında COVID-19 pandemisinden kaynaklanan talep düşüşü (hem petrol hem metal için geçerli); Suudi Arabistan ve Rusya'nın petrol üretimine devam etmesiyle petrol fiyatlarının olumsuz etkilenmesi sonucu oluşan arz fazlasıdır (Jowitt, 2020). Petrol talebinde yaşanan önemli derecedeki düşüş, özellikle ulaşım ve lojistikte yaşanan büyük daralmadan kaynaklanmaktadır (TÜRMOB, 2020).

Grafik 4. Pandemi sürecinde dünya emtia ticaretinde yıllık büyüme (%)

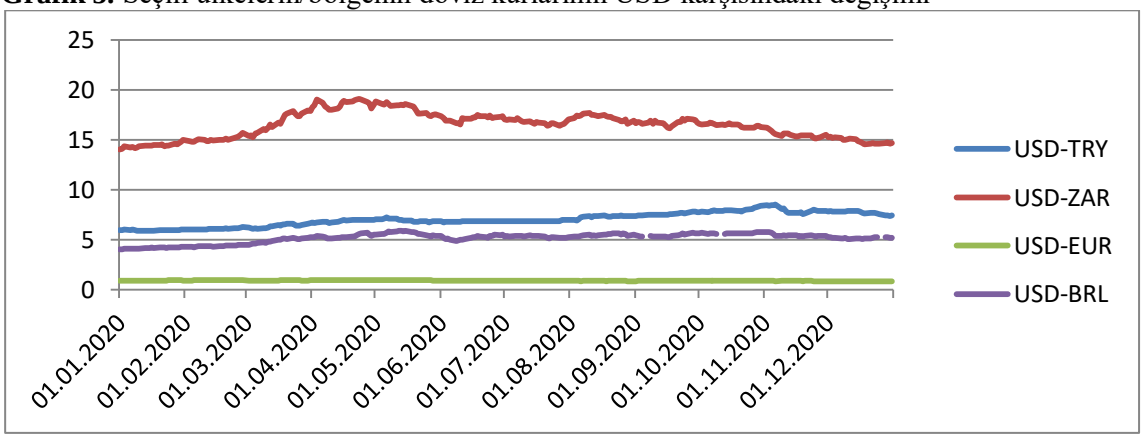

Kaynak: (WTO, 2021)

Krizler sırasında dolar, özellikle gelişmekte olan piyasa para birimlerine karşı değer kazanma eğilimindedir ve dolar likiditesi kıt hale gelmektedir (Corsetti & Marin, 2020). Ödemeler dengesindeki yapısal sorunlar ve salgın öncesinden başlayan sermaye çıkışları nedeniyle gelişmekte olan ülke

ekonomileri diğer ülkelere göre pandemiden daha ciddi bir şekilde etkilenmiştir. 2020 yılında dolar karşısında en çok değer kaybeden ilk üç ülkenin para birimi arasında Türk Lirası ve Brezilya Reali bulunmaktadır (BloombergHT, 2020a). Grafik 5'e göre Türk Lirası, Brezilya Reali ve Güney Afrika Randı ABD doları karşısında değer kaybetmiştir. Türk Lirası'nın, ABD Doları karşısındaki değer kaybı 2020 yılında %20 olmuştur (The World Bank, 2021). Güney Afrika Randı salgının başlarında özellikle nisan ayında dolar karşısında büyük ölçüde değer kaybetmiştir. Sonrasında ise 2020 yılının başındaki değere 2020 yılının sonuna doğru yaklaşmıştır. ABD Doları ile Euro para birimleri arasındaki değişim ise önemsenmeyecek kadar azdır. Ayrıca; Türk Lirası, Brezilya Reali ve Güney Afrika Randı, Euro karşısında değer kaybettiği söylenebilir.

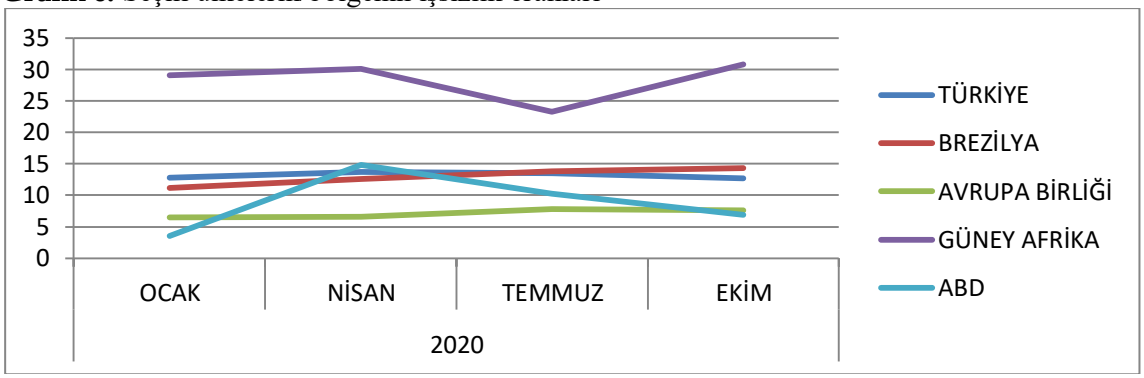
Grafik 5. Seçili ülkelerin/bölgenin döviz kurlarının USD karşısındaki değişimi

Kaynak: (Investing, 2021b)

COVID-19 ile birlikte dünyadaki farklı iş gücü kollarında çalışan milyonlarca kişi iş ve gelir kaybı yaşayarak bu süreçten ciddi şekilde etkilenmiştir (Kara, 2020). Grafik 6'da seçili ülke ve ülke grubunda 2020 yılının ilk çeyreğinde 2019'un son çeyreğine göre işsizlik oranlarında artış gerçekleşmiştir. ABD hariç diğer ülkelerde ve Euro Bölgesi'nde bu artış sınırlı kalmıştır. Euro Bölgesi'nde, işsizlik oranlarındaki sınırlı artış olmasına rağmen istihdam ve toplam çalışan saatlerinde keskin düşüşler yaşanmıştır (Anderton, vd. 2020). İşsizlik oranlarındaki sınırlı artışın nedeni, etki azaltma ve kısıtlama önlemleri sonucunda iş arama sürecinin askıya alınması ve işten çıkarma yasaklarının getirilmesi etkili olmuştur. ABD'de işsizlik oranı özellikle ikinci çeyrekte önceki çeyreğe göre yüksek bir artış gerçekleşmiş, üçüncü ve dördüncü çeyrekte giderek azalmıştır. Ancak birinci çeyreğin üstünde kalmıştır. ABD'de işsizlik oranındaki yüksek artışın nedenleri; geçici işten çıkarma, geri çağrılma bekleyen işsiz işçi sayısındaki artış ve geri çağrılmayı beklemeyen işsiz işçi sayısındaki artış olmuştur (Handwerker vd. 2020).

Grafik 6. Seçili ülkelerin/bölgenin işsizlik oranları

Kaynak: TÜİK, Eurostat, Stats Sa, IBGE, BLS

3. SEÇİLİ MERKEZ BANKALARIN UYGULAMAYA ALDIĞI PARA POLİTİKALARININ ANALİZİ

Politika yapıcılar pandemiye karşı çeşitli araçları kullanarak hanelere ve işletmelere destek olmanın yanında birçok amaca hizmet edecek şekilde önlemler almışlardır. Küresel finans sisteminin istikrarının sağlanmasında ve dünya ekonomisinin desteklenmesinde ilk savunma hattı olarak dünya çapındaki merkez bankaları olmuştur (Adrian & Natalucci, 2020). Seçili merkez bankaları ve seçili merkez bankaların bulunduğu ülke yönetimleri pandemi için kullandıkları araçlar arasında benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır. Genel itibariyle kullanılan araçlar benzerdir. Politika yapıcılar tarafından uygulamaya alınan önemli politikalar Tablo 1. de bulunmaktadır.

Tablo 1. Seçili ülkelerde ve bölgede alınan politika önlemlerinin özeti

ALINAN ÖNLEMLER		TÜRKİYE	EURO BÖLGESİ	ABD	BREZİLYA	GÜNEY AFRİKA	TEMEL AMAÇ(LAR)
PARA POLİTİKASI	Politika Faiz İndirimleri	+	-	+	+	+	Hanehalkı ve işletmelere nakit desteği sağlayarak ekonominin canlanmasını sağlamak
	Likidite Desteği	+	+	+	+	+	Finansal sistemi desteklemek, hanehalkı ve işletmeleri desteklemek
	Swap Hattı	+	+	+	+	-	Likidite teminini arttırmak ve reel sektöre kredi akışını sağlamak
	Varlık Alımları	+	+	+	-	+	Piyasa yapıcı sistemi ve piyasadaki likiditeyi desteklemek
	Zorunlu Karşılıklar İndirimi	+	-	+	+	-	Kredi arzını arttırmak
	Döviz Kuru Müdahalesi	+	-	-	+	-	Finansal istikrarı sağlamak, ulusal para birimini dengede tutmak
	Vadeli Finansman Planı	-	+	+	+	-	Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler gibi borçluların krediye olan erişimi kolaylaştırmak
	Kredi Olanakları	+	+	+	+	+	Finansal sistemi desteklemek, hanehalkı ve işletmeleri desteklemek

Kaynak: TCMB, FED, ECB, BCB, SARB

NOT: (+) işaretli olan hücreler seçili ülkeler veya bölge tarafından tedbirlerin kullanıldığını; (-) işaretli olan hücreler ise kullanılmadığı veya tedbirlerle ilgili veri bulunamadığını göstermektedir.

3.1. Likidite Desteği

Merkez bankaları, COVID-19 ile sıkılaşan finansal koşulları hafifletmek için önemli miktarda likidite desteğinde bulunmuşlardır (IMF,2020). Dünya çapındaki merkez bankaları ve hazineler, pandemi sürecinde acil durum kredileri ve diğer finansal destek ile ilgili benzeri görülmemiş önlemler açıklamışlarıdır (Kahn & Wagner, 2020). Açıklanan likidite destek önlemlerinin ortak özellikleri arasında hükümetlerin kredi riskinin azaltılması ve uygun şartlarda Merkez Bankaların finansman desteği bulunmaktadır. Seçili merkez bankaların tamamı özellikle salgının başlarında yaptıkları likidite desteği ile finansal sitemin düzgün çalışmasının yanında hanelere ve işletmelere destek sağlamışlardır.

3.2. Varlık Alımı

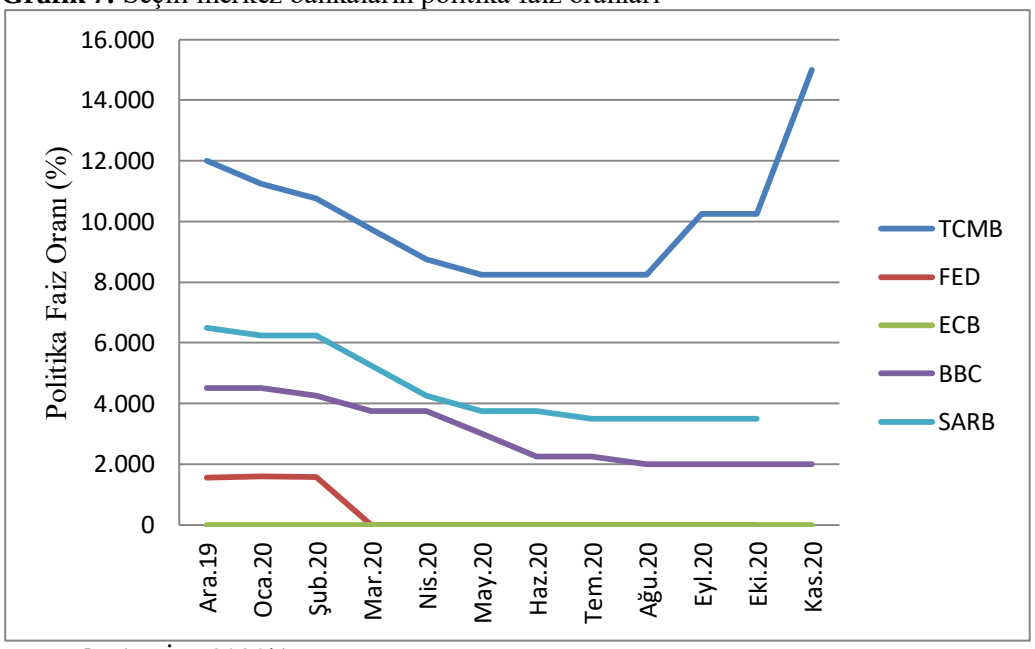
BCB hariç diğer dört merkez bankası tarafından özellikle salgının başlarında finansal piyasalarda oluşan sıkılaşma sonucu varlık alımlarını başlatarak veya genişleterek genişleyici para politikası uygulamışlardır. ECB, salgının başlarında 750 milyar euro büyüklüğünde varlık alım programı açıklamıştır. 2020 yılının sonuna doğru varlık alım programı toplam 1850 milyar euro büyüklüğüne ulaşmıştır. TCMB, salgının başlarında varlık alımlarını önden yüklemeli bir şekilde gerçekleştirmiş; Ağustos 2020'den itibaren ise sıkılaştırma adımları atmış ve 2020 yılı sonuna kadar sıkılaştırma adımlarını devam ettirmiştir. FED, 2020 genelinde genişleyici politika izlemiştir. 2020 yılında 3,2 trilyon dolar ile bilançosunu önceki yıla göre %76 arttırmıştır (CGTN, 2021). SARB bilançosunu 2020 yılında önceki yıla göre yaklaşık % 18 artmıştır ve Temmuz 2020'de yaklaşık 1,1 milyon ZAR ile tüm zamanların en yüksek seviyesine çıkmıştır (www.fxempire.com).

3.3. Politika Faiz İndirimi

Finansal piyasalarda istikrarı sağlamak ve ekonominin işleyişini sürdürmek için faiz indirimine gidilmesi merkez bankasının en yaygın olarak kullandığı bir eylemdir. Düşük faiz oranları, kredileri daha uygun hale getirmek ve borçluların kredisini artırmak için varlık fiyatlarını yükseltme eğilimindedir (Haas, Neely, & Emmons, 2020). Bu çerçevede, FED dâhil dünyanın dört bir tarafında bulunan merkez bankaları, salgının hızla yayılmasıyla ekonomilerini desteklemek amacıyla faiz indirimini kullanmışlardır. Ancak bazı yatırımcı ve ekonomiste göre ECB gibi büyük merkez bankaları faiz oranlarını eksiye düşürdüğü zaman, küresel ekonominin kurtarılması için para politikası olarak pek fazla müdahale alanı kalmayacağını söylemişlerdir (Lee, 2020). TCMB, 17 Mart 2020 tarihinde yaptığı basın duyurusuna göre; Enflasyon beklentilerine, iç talep koşullarına ve üretici fiyatlarına bağlı olarak, enflasyon göstergelerinin eğilimi ılımlı olmuştur. Küresel gelişmelere paralel olarak, Türk lirasındaki değer düşüşüne rağmen, ham petrol ve metal fiyatları başta olmak üzere, emtia fiyatlarında meydana gelen keskin düşüş enflasyonu olumlu yönde etkilemiştir. Buna ek olarak, küresel ticaret hacminin zayıflaması ve seyahat gibi kısıtlamalardan kaynaklanan toplam talebin enflasyon üzerinde biraz artan bir sınırlayıcı etkiye sahip olduğu düşüncesi ile yılsonu enflasyon beklentisi üzerindeki düşüş riski artmıştır. Bu kapsamda 100 baz puan faiz indirimi kararı alınmıştır (TCMB,2020b). Grafik 7.'ye göre; TCMB 2020 yılının Mart ayından Ağustos ayına kadar faiz arttırmaya gidilmeyerek faiz oranları tek haneli olarak gerçekleşmiştir. TCMB 24 Eylül 2020 tarihinde yaptığı basın duyurusunda ise enflasyon beklentilerini kontrol etmek ve enflasyon tahminindeki riskleri sınırlamak için ağustos ayından bu yana atılan sıkılaştırma adımlarının güçlendirilmesi gerektiği değerlendirmesinde bulunmuştur. Enflasyonun zaman içinde düşüşünün tesis edilmesi ve fiyat istikrarının korunması amacıyla politika faizini yüzde 8,25'ten yüzde 10,25'e yükseltilmiştir (TCMB, 2020c). TCMB, aynı şekilde 2020 Kasım ayında yüzde 10,25 olan faiz oranı yüzde 15 oranına yükseltmiştir. ECB, resesyon ve deflasyonun önüne geçebilmek amacıyla faiz oranını sıfırlamıştır. Böylece; ECB, Euro Bölgesi'nde oluşabilecek mini enflasyonu ve ekonomik durgunluğu önlemek için kesenin ağzını açmıştır (DW, 2016). Grafik 7'ye göre salgın öncesinde sıfır olan faiz oranı aynı şekilde salgın sonrasında da sıfır seviyesinde devam etmiştir. FED'in 15 Mart 2020 tarihinde yayınladığı FOMC bildirisine göre; yakın vadede salgının etkisi ekonomik faaliyetlere ağırlık verecek ve ekonomik görünümde risk oluşturacağından federal fon oranının yüzde 0 ile yüzde 0,25 arasında kalmasına karar verilmiştir. Bu durum en yüksek istihdam ve fiyat istikrarı hedeflerine ulaşma yolunda kanaat getirilene kadar devam edecektir (FED, 2020). FOMC Bildirisine göre 2020 Şubat ayında yüzde 1,58 olan faiz oranını 2020 Mart ayında yüzde 0,08 oranına düşürmüştür. 2020 Ekim ayına kadar faiz oranlarının yüzde 0 ile yüzde 0,25 arasında seyretmektedir. SARB, salgının yayılmasını önlemek amacıyla ülke çapında kısıtlayıcı önlemlerin alınması sonucu ekonomiyi durma noktasına getirmiştir. Bununla birlikte durgunluğun daha da derinleşmesi beklentisinin ardından ekonomiyi desteklemek için faiz oranlarını dört kez düşürmüştür (BloombergHT, 2020b). Grafik 7.'ye göre 2019 Aralık ayında yüzde 6,5 olan faiz oranında dört kez faiz indirimine gidilmiş ve 2020 yılı sonuna doğru faiz yüzde 3,5 oranında seyretmiştir. BCB, 2020 Şubat ayında yüzde 4,25 olan faiz oranını 2020 Mart ayında yüzde 3.75 oranına düşürmüştür. Sonraki aylarda da bu düşüş devam etmiş ve en son olan faiz oranı yüzde 2 olmuştur. Bu faiz oranı; COVID-19 pandemisinin etkisini hafifletmek için 5 Ağustos 2020'de BCB tarafından alınan rekor düşük seviyedeki orandır (Mendez-Berreira, 2020). Piyasaların geleneksel para politikasına aşina olması faiz politikasının pandemi başında kilit rol olmasına neden olmuştur (Demirgüç-Kunt, Pedreza, & Ruiz-Ortega, 2020).Yeni

politika araçlarının maliyetleri ve riskleri ile ilgili belirsizliğin olması, politika yapıcıları tarafından kullanılması yönünde temkinli hale getirmiştir (Bernanke, 2020).

Grafik 7. Seçili merkez bankaların politika faiz oranları

Kaynak: (CEİC, 2020b)

3.4. Kredi Olanakları

FED, küçük, orta ve büyük işletmeleri, belediyeleri ve eyaletleri desteklemek amacıyla tesisler kurarak kredi imkânı sağlamıştır. ECB, hedeflenen kredi operasyonlarına ayarlama yapmasının yanında hedeflenmemiş pandemik acil durum uzun vadeli yeniden finansman işlemlerini (PELTRO) uygulamaya almıştır. Türkiye'de kredi garanti fonu teminatlı olmak üzere küçük işletmelere kredi sağlanmıştır. Ayrıca BDDK, salgında büyüme, üretim ve istihdamı destekleme, likiditenin dengeli bir şekilde dağılmasını sağlama ve banka kaynaklarını etkin kullanma amacıyla Aktif Rasyosu'nu başlatmıştır. BCB, operasyon garanti fonu çerçevesinde mikro ve küçük işletmelere kredi teminatı sağlamıştır. SARB, işletmelerin kira ve maaş gibi operasyonel giderler için kredi garanti planı etkinleştirilmiştir.

3.5. Swap Hattı

COVID-19 pandemisinin etkileri, ABD Doları cinsinden finansman maliyetinin hızla arttığı 2020 yılının ilk yarısında küresel finansal piyasalara yansımıştır. Buna karşılık FED 14 Merkez Bankası ile küresel olarak dolar likiditesini sağlamak için takas hattı uygulamıştır (Aldasoro vd. 2020). Bu merkez bankaları arasında ECB ve BCB'de bulunmaktadır. FED, 9 merkez bankasıyla geçici olarak kurduğu geçici takas hatlarını 2020 yılında iki kez uzatmıştır. TCMB ise bankalara TL ve yabancı para cinsinden likidite sağlamak amacıyla pandeminin başında ABD dolarına ek olarak euro ve altın swap ihalelerini dâhil etmiştir.

3.6. Zorunlu Karşılıklar İndirimi

TCMB ve BCB tarafından zorunlu karşılıklar oranı düşürülmesi adımı atılarak rezerv gereksinimi azaltılmıştır. TCMB, 2020 Ağustos ayından itibaren finansal istikrarı sağlamak için sıkılaştırma adımları atmıştır. FED ise rezerv gereksinimlerini ortadan kaldırmış; banka sermaye ve likiditesini ayarlayan düzenlemeleri geçici olarak gevşetmiştir (Cachanosky vd. 2021).

3.7. Vadeli Finansman Planı

Dünya genelinde merkez bankaların çoğu vadeli finansman planlarını genişletmesiyle veya başlatmasıyla bankaların uzun vadeli finansman maliyetlerini azaltarak borçlulara faiz oranları düşürülmesi amaçlanmıştır (Vallence & Wallis, 2020b). ECB; Hedeflenen Uzun Vadeli Yeniden Finansman Operasyonu (TLTRO), FED; Maaş Çeki Koruma Programı (PPP) ve Brezilya Merkez

Bankası bu çerçevede vadeli finansman planlarını uygulamışlardır. Bu şekilde bankaların uzun vadeli finansman planları azaltılarak borçlular için faiz oranları düşürülmüştür.

3.8. Döviz Müdahalesi

Yükselen piyasa ekonomileri (EME) COVID-19 pandemisinin şiddetlendiği dönemde kapsamlı bir şekilde döviz müdahalesinde bulunmuşlardır (Pordeli, Schofer & Sutton, 2021b). Bunlar arasında Türkiye ve Brezilya bulunmaktadır. TCMB bu doğrultuda finansal istikrarın sağlanması amacıyla Katar Merkez Bankası'yla takas anlaşmasını revize etmiştir. Takas anlaşmasının limiti 5 milyar ABD dolarından 15 milyar ABD dolarına çıkarılmıştır. Brezilya Merkez Bankası ise, 2020 Şubat ortasından itibaren 2020 yılının sonuna kadar çeşitli zamanlarda (spot ve türev sözleşmelerle) toplamda 44,5 milyar dolar müdahale etmiştir. Ayrıca piyasaya 9 milyar ABD doları serbest bırakmış ve ABD doları cinsinden devlet tahvili repo işlemlerini tekrardan başlatmıştır. Güney Afrika bu konuda müdahale edilmeyeceğini duyurmuş ve 2020 yılı sonuna kadar müdahalede bulunmamıştır (IMF, 2021).

4. SONUÇ

COVID-19, 2019 Aralık ayında Çin'de ortaya çıkmasının ardından 2020 yılının ilk çeyreğinde dünya geneline hızla yayılarak küresel hale gelmiştir. Pandeminin yayılmasını sınırlandırmak için sosyal izolasyon, seyahat kısıtlamaları, toplantı yasakları, yüz yüze eğiteme ara verilmesi, sokağa çıkma yasakları gibi tedbirler alınmıştır. Alınan kısıtlama önlemleri hem sosyal yaşamı olumsuz etkilemiştir hem de küresel ekonomiyi durma noktasına getirmiştir. COVID-19, başlamasının üzerinden yaklaşık iki yıl geçmesine rağmen etkileri hala görülen ve kendisinden sık söz ettiren dikkate alınması gereken önemli bir pandemi olduğunu göstermiştir. Bu nedenle de yıllarca etkisini sürdürecek bir pandemi olduğu değerlendirilmektedir.

COVID-19 pandemisinde alınan kısıtlama önlemleriyle yaşanan iş kayıpları üretimi olumsuz etkileyerek arz şoku gerçekleşmiştir. Pandeminin oluşturduğu gelir kaybı, korku, endişe ve belirsizlik ise tüketimin azalmasına ve böylece talep şokunun yaşanmasına neden olmuştur. Bu haliyle pandeminin ekonomik etkisinin arz ve talep şokunun bir birleşimi olduğu söylenebilir.

Merkez bankaların devreye aldığı politikalar hızı ve etkisi itibariyle büyük önem taşımıştır. Bu doğrultuda merkez bankaları salgın sürecinde benzeri görülmemiş hızda ve büyüklükte önlemler/politikalar tatbik etmişlerdir. Seçili merkez bankaları genel olarak benzer araçlarla ve paralel bir şekilde önlemler/politikalar uygulamışlardır. Yaygın olarak likidite destekleri, varlık alımları, takas hatları, politika faiz indirimleri, kredi olanakları, vadeli finansman olanakları, döviz müdahalesi, zorunlu karşılıklar indirimi ve sermaye ihtiyacının azaltılması gibi araçlar kullanılmıştır. Kullanılan bu araçlarla seçili merkez bankaları COVID-19 pandemisine hızlı bir şekilde yanıt vererek piyasalarda oluşan stresi azalttıkları söylenebilir.

Seçili merkez bankaları, her ne kadar COVID-19 pandemisine karşı hızlı ve geniş çapta gösterdikleri tepkiler kısa vadede piyasalarda stresi azaltsa da salgının uzun vadedeki makroekonomik sonuçlarının neler olacağını tam olarak kestirmek mümkün görülmemektedir. Ancak pandeminin arz ve talep şoklarının bir kombinasyonu olduğu düşünüldüğünde talep yönlü kredi desteği gibi desteklerin sağlanması sonraki süreçte enflasyonu olumsuz bir şekilde tetikleyecektir. Bundan dolayı desteklerin ince eleyip sık dokuyarak arz yönlü olacak şekilde yapılması isabetli olacaktır.

Salgından dolayı işsizlik oranında en çok artış gösteren ülke ABD olmuştur. Güney Afrika'da zaten yüksek olan işsizlik oranında az da olsa artış gerçekleşmiştir. Euro Bölgesi, Brezilya ve Türkiye ise az da olsa bu konuda değişimler yaşamıştır. Türkiye, 2020 yılı için işsizlik konusunda diğerlerine göre daha başarılı olduğu söylenebilir. İşten çıkarılma yerine farklı önlemler alınmalıdır. İşten çıkarılma normal sürece geçildiğinde olumsuz etkiler oluşturabilir. Bu etkiler kartopu gibi büyüyen sorun haline dönüşebilir. Örneğin; normal sürece geçildiğinde işletmeler rekabet haline geçecek ve bu durum iş gücü maliyetini arttıracaktır. Artan iş gücü maliyeti mal ve hizmet fiyatını arttıracak ve enflasyonun daha da yükselmesine neden olacaktır. İşçiler enflasyon artışına bağlı olarak ücret artışı talep edecektir. Talep edilen ücret artışı neticesinde işgücü maliyeti tekrar artacak ve döngüsel olarak bu süreç devam edecektir. Bundan dolayı işgücüne gelir desteklerinin yanında planlanmış esnek çalışma saatleri veya uzaktan çalışma imkânı sağlanabilir. Eğer sahada çalışma zorunluluğu bulunuyorsa sahadaki risk faktörünü en aza indirecek önlemlerin yanında postalar halinde çalışma planları oluşturulabilir. Sahada çalışanlar için ayrıca kapsamlı bir şekilde veri izleme seti oluşturulabilir.

COVID-19 pandemisi hem üreticileri hem de tüketicileri ekonomik açıdan olumsuz etkilediği aşikârdır. Ülke yönetimleri tarafından alınan etki azaltma ve kısıtlama önlemleri ile üreticilerin ve tüketicilerin fiziksel teması engellenmiştir. Bu durum dijitalleşme yolunda adımların atılmasını gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda nesnelerin interneti, dijital para, e-eğitim, e-devlet, e-sağlık, e-ticaret gibi dijitalleşme yolunda gerekli alt yapıların oluşturulması/geliştirilmesi ve bu konuda insanlara gerekli eğitimin verilerek günlük hayatla entegre edilmesi hem verimlilik açısından hem de sağlık açısından katkılar sağlayacaktır.

Tarih boyunca farklı zaman dilimlerinde salgın hastalıklar baş göstermiştir. COVID-19 pandemisinden sonra da yeni salgın veya salgınların ortaya çıkması muhtemeldir. Bunun için önceki salgınlar ve diğer salgınlardan büyüklük olarak farklı olması açısından özellikle COVID-19 analiz edilerek Acil Durum Senaryoları şeklinde yol haritası ortaya konulması muhtemel bir salgının etkisini minimum seviyeye çekecektir. Ek olarak COVID-19 pandemisinin orta ve uzun vadede nasıl etkiler oluşturacağı ile ilgili belirsizliğini korumaktadır. Bundan dolayı kısa vadedeki etkileri iyi okunup orta ve uzun vadeli etkiler içinde yol haritası ortaya konmalıdır.

KAYNAKÇA

Adrian, T. ve Natalucci, F. (2020, April 14). COVID-19 Crisis Poses Threat to Financial Stability. *IMF Blog*.

Aldasoro, I. v.d. (2020). Central bank swap lines and cross-border bank flows. BIS Bulletins 34, *Bank for International Settlements.*

Anderton, R. vd. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on the Euro Area labour market, ECB Economic Bulletin, Issue 8/2020.

Arezki, R. ve Matsumoto, A. (2015). Metals and Oil: A Tale of Two Commodities. IMF Blog.

Avalos, F. ve Xia, D. (2020). The short and long end of equity prices during the pandemic, BIS Quarterly Review, September 2020, *Bank for International Settlements.*

Bernanke, B.S. (2020). The New Tools of Monetary Policy American Economic Association Presidential Address, Brookings Institution, January 4, 2020, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/12/Bernanke_ASSA_lecture.pdf

BloombergHT. (2020a). 2020'de salgını en ağır gelişen piyasalar hissetti, çevrimiçi, https://www.bloomberght.com/2020-de-salgini-en-agir-gelisen-piyasalar-hissetti-2271791, Erişim Tarihi: 20.04.2021.

BloombergHT. (2020b). G. Afrika Merkez Bankası faizi rekora düşürdü, çevrimiçi, https://www.bloomberght.com/g-afrika-merkez-bankasi-faizi-rekora-dusurdu-2256002, Erişim Tarihi:27.12.2020.

BLS. (2021). Economic News Release, Employment Situation Summary, çevrimiçi, https://www.bls.gov/news.release/empsit.nr0.htm, Erişim Tarihi: 28.01.2021.

Cachanosky, N. vd. (2021). The Federal Reserve's Response to the COVID-19 Contraction: An Initial Appraisal (November 6, 2020). AIER Sound Money Project Working Paper No. 2021-01, *Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3726345.*

CEİC. (2020a). Indicators, Tourism Revenue, CEİC Data, çevrimiçi, https://www.ceicdata.com/en/indicator/tourism-revenue, Erişim Tarihi: 24.12.2020.

CEİC. (2020b) Indicators, Policy Rate, CEİC Data, çevrimiçi, https://www.ceicdata.com/en/indicator/policy-rate, Erişim Tarihi: 23.12.2020.

CGTN. (2021). Western central banks expland balance sheets in 2020 by more than double China's forex reserves, çevrimiçi, https://news.cgtn.com/news/2021-02-04/West-s-central-bank-balance-sheets-jump-by-250-China-s-forex-reserves-XBmXCNlsPe/index.html, Erişim Tarihi: 23.03.2021.

Chudik, A. vd. (2020). Economic consequences of Covid-19: A counterfactual multi-country analysis, voxeu.org, 19 October 2020

Cinel, E. A. (2020). Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler, *Politik Ekonomik Kuram*, Cilt 4(1), 124-140. DOI: 10.30586/pek.748538

Corsetti, G. ve Marin, E. (2020). The dollar and international capital flows in the COVID-19 crisis, voweu.org, 03 April.

Çayci, M. E., Çevik, A. (2021). Yıkıma Doğru Bir İmparatorluğun Salgınlarla İmtihanı: II. Meşrûtiyet Dönemi Örneği, İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi, S. 28. (Bahar). 33-52.

Demirgüç-Kunt, A., Pedreza, A. ve Ruiz-Ortega, C. (2020). Banking Sector Performance During the COVID-19 Crisis, Policy Research Working Paper Series 9363, *The World Bank*.

DW. (2016). Buffering Covid-19 losses - the role of prudential policy, BIS Bulletins 9, *Bank for International Settlements*.

Eğilmez, M. (2018). BBC News, Türkiye Ekonomisi Kırılgan Beşlinin Neresinde Duruyor?, çevrimiçi, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46286933, Erişim Tarihi: 09.02.2021.

Eurostat. (2021). Employment and unemployment(LFS), Visualisations, çevrimiçi, https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/visualisations#Ecotrends, Erişim Tarihi: 28.01.2021.

FAO. (2020). Responding to the impact of the COVID-19 outbreak on food value chains through efficient logistics, çevrimiçi, http://www.fao.org/3/ca8466en/CA8466EN.pdf, Erişim Tarihi:08.04.2021.

FED. (2020). Federal Reserveissues FOMC statement, çevrimiçi, https://www.federalreserve.gov/newsevents/pressreleases/monetary20200315a.htm, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

FSB. (2020). COVID-19 pandemic: Financial stability implications and policy measures taken, çevrimiçi, https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P150420.pdf, Erişim Tarihi: 21.04.2021.

Haas, J., Neely, C. J. ve Emmons, W. R. (2020). Responses of International Central to the COVID-19 Crisis, *Federal Reserve Bank of St. Louis*, Fourth Quarter 2020, pp.339-84, https://doi.org/10.20955/r.102.339-84

Handwerker, E. W. vd. (2020). Employment recovery in the wake of the COVID-19 pandemic, Monthly Labor Review, *U.S. Bureau of Labor Statistics*, December 2020, https://doi.org/10.21916/mlr.2020.27.

IATA. (2020). Deep Losses Continue Into 2021, Basın Bülteni: 95, çevrimiçi, https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-11-24-01/ , Erişim Tarihi: 02.05.2021.

IBGE. (2021). Desemprego, çevrimiçi, https://www.ibge.gov.br/explica/desemprego.php, Erişim Tarihi: 28.01.2021.

IMF. (2020). Policy Responses To COVID-19, çevrimiçi, https://www.imf.org/en/search#q=Central%20Bank%20Support%20to%20Financial%20Markets%20in%20the%20Coronavirus%20Pandemic&first=10&sort=relevancy, Erişim Tarihi: 12.12.2020.

IMF. (2021), World Economic Outlook Reports, January 2021, çevrimiçi, https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update, Erişim Tarihi: 02.03.2021.

Investing. (2021a). Dünya ve Sektör Endeksleri, çevrimiçi, https://tr.investing.com/indices/world-indices, Erişim Tarihi: 30.01.2021.

Investing. (2021b). Döviz Kurları, Piyasalara Genel Bakış, çevrimiçi, https://tr.investing.com/currencies/, Erişim Tarihi: 30.01.2021.

Jowitt, S. M. (2020). COVID-19 and the Global Mining Industry, , (122) 33-41. *SEG Discovery 2020 , 122*, 33-41.

Kahn, C. ve Wagner, W. (2020). Liquidity Provision During a Pandemic (May 2, 2020). *Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=350933,* Erişim Tarihi: 03.03.2021.

Kara, E. (2020). COVID-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) , 7* (5), 269-282.)

Lee, Y. N. (2020). Central banks have 'far less ammunition' to save the global economy from coronavirus, CNBC, çevrimiçi, https://www.cnbc.com/2020/03/04/coronavirus-federal-reserve-other-central-banks-cut-interest-rates.html, Erişim Tarihi: 27.12.2020.

McKibbin, W. ve Fernando, R. (2020). The economic impact of COVID-19, Richard Baldwin ve Beatrice Weder di Mauro(Ed.), *Economics in the Time of COVID-19*, s:45-51.

Mendez-Berreira, V. (2020). Brazil's central bank cuts rates to record low, Central Banking, https://www.centralbanking.com/central-banks/monetary-policy/monetary-policy-decisions/7664471/brazils-central-bank-cuts-rates-to-record-low#:~:text=The%20Brazilian%20central%20ba.

OECD. (2020). Food Supply Chains and COVID-19: Impacts and Policy Lessons, çevrimiçi, https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/food-supply-chains-and-covid-19-impacts-and-policy-lessons-71b57aea/#section-d1e53, Erişim Tarihi: 08.04.2021.

OECD. (2021). Real GDP Forecast, (indicator). doi: 10.1787/1f84150b-en.

Pordeli, S., Schofer, L. ve Sutton, M. (2021). The Response by Central Banks in Emerging Market Economies to COVID-19, Global Economy, Bülten- Mart 2021, çevrimiçi, https://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2021/mar/the-response-by-central-banks-in-emerging-market-economies-to-covid-19.html#fn0, Erişim Tarihi: 01.04.2021.

Stats Sa.(2021). Statistical Release P0211, Quartly Labour Force Survey, Quarter 3:2020, pp.13

Şenol, Z. (2020). COVID-19 Krizi ve Finansal Piyasalar, Para ve Finans (s. 75-124), Bölüm 4, *İKSAD Yayıncılık,* https://www.researchgate.net/publication/342397106_COVID19_Krizi_ve_Finansal_Piyasalar

Şiriner, İ. ve Doğru, Y. (2005). Türkiye Ekonomisi'nin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Yönetim Bilimleri Dergisi* (3:2) 2005, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/46411

TCMB. (2020a). Koronavirüsün Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan Tedbirler, Korona virüs ve Ekonomi, Duyurular ve konuşmalar, çevrimiçi, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Koronavirus, Erişim Tarihi: 24.12.2020.

TCMB.(2020b). Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu, , Sayı: 2020-15, çevrimiçi,https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy2020-15, Erişim Tarihi: 26.12.2020.

TCMB. (2020c). Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu, Sayı: 2020-58 çevrimiçi,https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy2020-58, Erişim Tarihi: 26.12.2020.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). COVID-19 Bilgilendirme Sayfası, çevrimiçi, https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html, Erişim Tarihi: 20.12.2020.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021). Avrupa Birliği ile Dış Ticaret, çevrimiçi, https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/11-Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20ile%20Dis%20Ticaret.pdf, Erişim Tarihi: 09.02.2021.

The World Bank.(2021) Türkiye Genel Bakış, Ekonomi, Son Ekonomik Gelişmeler, çevrimiçi, https://www.worldbank.org/tr/country/turkey/overview#3, Erişim Tarihi: 05.05.2021.

Torun Kayabaşı, E. (2020). COVID-19'un Piyasalara ve Tüketici Davranışlarına Etkisi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, COVID-19 Özel Sayısı 2, s.15-25,

Trading Economics. (2021) Göstergeler, Tourism Revenues, çevrimiçi, https://tradingeconomics.com/country-list/tourism-revenues, Erişim Tarihi:02.02.2021.

TÜİK. (2021). Haber Bülteni, İşgücü İstatistikleri, Ekim 2020, Sayı: 37485, Yayım Tarihi: 11 Ocak 2021, çevrimiçi, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Ekim-2020-37485&dil=1, Erişim Tarihi: 28.01.2021.

TÜRMOB. (2020). Korona Salgınının Türkiye ekonomisine etkisi değerlendirmeler ve öneriler raporu. TÜRMOB Yayınları – 503, Ankara

UNCTAD.(2021). Global foreign direct investment fell by 42% in 2020, outlook remains weak, çevrimiçi, https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-fell-42-2020-outlook-remains-weak ,Erişim Tarihi: 22.04.2021.

UNWTO.(2021). UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, Januaryy 2021, Cilt 19, Sayı 1 (Özet).

Vallence, C. ve Wallis, P. (2020). The Response by Central Banks in Advanced Ekonomies to COVID-19, *Global Economic*, çevrimiçi, https://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2020/dec/the-response-by-central-banks-in-advanced-economies-to-covid-19.html#fn18 , Erişim Tarihi: 26.03.2021.

WHO. (2020). Coronavirus disease (COVID-19): Herdimmunity, lockdownsand COVID-19, *Soru-Cevap*, çevrimiçi, https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/herd-immunity-lockdowns-and-covid-19, Erişim Tarihi: 22.12.2020.

WTO. (2021). World trade primed for strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock, Basın 876, Mart 2021, çevrimiçi, https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr876_e.htm, Erişim Tarihi: 09.04.2021

https://www.fxempire.com/macro/south-africa/central-bank-balance-sheet, Erişim Tarihi: 02.01.2021